

www.atlanterhavskomiteen.no

DET SIKKERHETSPOLITISKE BIBLIOTEK 1-2001

Andreas Selliaas

Kaliningrad - en spesiell region i Russland

Sammendrag

Da Sovjetunionen gikk i oppløsning og Russland, de baltiske statene og Hviterussland fikk sin selvstendighet i 1991 ble Kaliningrad oblast en eksklave i Russland. Siden dét har Kaliningrad vært et omdiskutert område i Østersjøen. Kaliningrad er en spesiell region i Russland fordi dette oblastet er adskilt fra resten av Russland, på grunn av dens tilknytning til stater som søker medlemskap i europeiske og transatlantiske integrasjonsprosesser og fordi området hadde en spesiell posisjon i Sovjetunionen. Oblastet strever med å skape sin egen identitet samtidig som det er en brikke i russisk politikk overfor NATO-utvidelsen østover. Fremtiden og den strategiske betydningen til Kaliningrad er svært avhengig av om Russland søker samarbeid mot Vest-Europa eller om Russland velger å fokusere på videre integrering av SUS-området.

Om forfatteren

Andreas Selliaas er statsviter og er i dag doktorgradsstipendiat på NUPI. Han har spesialisert seg i spørsmål knyttet til Russland, Baltikum og Sentral-Europa. Selliaas var stipendiat i Den norske Atlanterhavskomiteé i 1997/98 og foreleser i Statsvitenskap ved Vilnius Universitet, Litauen, i 1999/00. Tidligere har han bl.a. publisert artikkelen "Weimar-russisk hjemlandsnasjonalisme?" i *Nordisk Østforum*, nr. 4: 25-36, og vært medredaktør for rapporten *De baltiske land - et nytt norsk nærområde?* Universitetet i Oslo, Institutt for Statsvitenskap.

Innhold

Innledning	3
Kaliningrad – historisk bakgrunn	4
En spesiell region i Russland	5
Russland og NATO – utvidelsen østover	9
Konsekvenser av tettere integrering mellom Russland og Hviterusland	12
Avslutning	13
Litteratur	14
Noter	14

<i>Utgitt av:</i>	<i>Den norske Atlanterhavskomiteé</i>
<i>Redigert av:</i>	<i>Kjetil Sørli</i>
<i>Omslag og layout:</i>	<i>Kjetil Sørli</i>
<i>Trykket av:</i>	<i>Hegland Trykkeri AS, Flekkefjord</i>
<i>ISSN:</i>	<i>0802-6602</i>

For mer informasjon, besøk våre nettsider: www.atlanterhavskomiteen.no

Kaliningrad - en spesiell region i Russland

av Andreas Selliaas

Innledning

Da Sovjetunionen gikk i oppløsning og Russland, de baltiske statene og Hviterussland fikk sin selvstendighet i 1991 ble Kaliningrad oblast en eksklave¹. Siden det har Kaliningrad vært et omdiskutert område i Østersjøen. Enkelte har fryktet at oblastet skal bli en russisk militær utpost i et utvidet NATO, andre har tro på at det kan bli et nytt økonomisk vekstområde i Østersjøområdet. Et nytt Berlin og et nytt Hong Kong er karakteristikk på slike fremtidsutsikter. Denne artikkelen har ikke til hensikt å spå om fremtiden, men å gi et innblikk i de problemkompleksene som omgir Kaliningrad i dag. Det vil særlig bli lagt vekt på Kaliningrads rolle i NATOs utvidelsesplaner østover og russiske reaksjoner på dette. Siden det foreligger svært lite litteratur om Kaliningrad på norsk, spesielt i den konteksten vi snakker om her, er det på sin plass å ta et lite tilbakeblikk på den historiske betydningen av denne regionen.

Kaliningrad - historisk bakgrunn

Kaliningrad befinner seg omlag 300 km vest for resten av Russland, og er en av Russlands 89 autonome provinser. Oblastet er 15 100 kvadratmeter stort og har omlag 926 000 innbyggere. Av disse er omlag 78% russere, 10% hviterussere, 6% ukrainere, 4% litauere og omlag 12 000 tyskere og 8 000 polakker (Joenniemi & Prawitz 1998). Oblastet er omkranset av Polen og Litauen. Kaliningrad var tidligere en del av Øst-Prøyssen, og kom under sovjetisk kontroll da den røde hær okkuperte området i 1945. Før 1945 var området kjent som Königsberg i Tyskland, Karaliaucius i Litauen og Krolewicz i Polen. Etter første verdenskrig ble Øst-Prøyssen separert fra resten av Tyskland av en polsk korridor, noe som la grunnlaget for problemer mellom Polen og Tyskland frem til den andre verdenskrig.

Under andre verdenskrig fungerte Øst-Prøyssen som en plattform for angrepene på Sovjetunionen i juni 1941 og forble en viktig marinebase for Tyskland under hele krigen. Königsberg ble inntatt i april 1945 og området

ble 7. april 1946 oppkalt etter Sovjetunionens president Mikhail Kalinin (som for øvrig aldri hadde satt sin fot i området).² Overtagelsen var en ren maktdemonstrasjon siden Sovjetunionen ikke hadde noen historiske eller etniske krav på området. Området hadde aldri vært en del av Tsar-Russland, og hadde en befolkning som i liten grad hadde tilknytning til Sovjetunionen. Vi ser at Tyskland har nære historiske bånd til området og at Sovjetunionen og Russlands historie i regionen er av langt nyere dato.

På samme måte som Tyskland har Litauen og Polen nære historiske bånd til området. Dette bærer regionen ennå preg av. I Litauen blir deler av det som i dag er Kaliningrad blant annet omtalt som «Lille Litauen». Før 1945 var befolkningen utenfor de største byene i regionen befolket av litauere. Enkelte litauere omtaler gammelprøysserne som litauere. På den måten knytter Litauen seg ikke bare territorielt men også etnisk til området. Området er med andre ord en del av historien til flere forskjellige nasjoner og statsdannelser. Svært få områder i Europa har hatt så mange «herskere» på kort tid. Siden Kaliningrad er en del av Russland er det midlertidig viktig å se området i rammen av russisk politikk overfor Kaliningrad og overfor landene som omgir oblastet (Main 1997:2).

En spesiell region i Russland

Den sovjetiske okkupasjonen av Königsberg fikk store konsekvenser for utviklingen i det som i dag er Kaliningrad. For det første ble befolkningssammensetningen dramatisk endret. For det andre ble området raskt sovjetisert med innføring av kommunisme og planøkonomi. For det tredje ble området sterkt militarisert og industrialisert. Dette og andre grunner gjør at Kaliningrad er en spesiell region i Russland i dag. Vi kan identifisere seks områder der Kaliningrad skiller seg ut fra de 88 andre regionene i Russland (Dewar 1999):

For det første Kaliningrads eksklavestatus. Den geografiske plasseringen av Kaliningrad får en umiddelbart til å tenke på den såkalte Danzig-problematikken i mellomkrigstiden og den polske korridor som skilte Øst-Prøyssen fra resten av Tyskland – som var kimen til andre verdenskrig.³ Et slikt scenario er vel noe overdrevet, men man kan benytte den historiske parallellen til å se på hvilke økonomiske og politiske utfordringer som en slik geografisk posisjon skaper. Faren for isolasjon og at området kan brukes som argument for sterkere russisk innflytelse på russiske nabostater er til stede. På den måten er ikke bare utviklingen i Kaliningrad av interesse, men også hvordan man på føderalt nivå tilnærmer seg eksklaven.

For det andre Kaliningrads svært forsvarsavhengige økonomi. I sovjettiden eksisterte det et relativt stort misforhold mellom forsvarsrelaterte utgifter og utgifter til sivil industri. Forutsetningene for den forsvarsavhengige industrien endret seg totalt ved at de økonomiske tilskuddene til denne industrien falt dramatisk etter Sovjetunionens sammenbrudd. Den sivile industrien var i tillegg svært knyttet til den forsvarsrelaterte industrien. Dette gjaldt blant annet skipsbyggingsindustrien, elektronikkindustrien og klesindustrien. Den tette koblingen mellom den militære og sivile industrien førte til at markedet til den sivile industrien forsvant da grunnlaget for den militære forsvant. I seg selv er ikke dette spesielt for russiske regioner med et sterkt militært innslag. Det som er spesielt med Kaliningrad er at forholdet mellom militær og sivil industri var mye skjevare enn i andre deler av Russland. Det gjør derfor omstillingskostnadene større her enn i andre regioner. Utfordringer i økonomien og omstillinger i den forsvarsrelaterte industrien i Kaliningrad kan derfor ikke ses isolert fra den sivile slik tilfellet er med andre russiske regioner.

For det tredje oppløsningen av det baltisk-økonomiske området. Denne problematikken er knyttet til Kaliningrad som eksklave. I Sovjetunionen var

Kaliningrad knyttet til Den baltisk-økonomiske sone. I dag består dette området av suverene stater som søker egne markeder, uten nødvendigvis å basere dette på den gamle regionstanken i Sovjetunionen. Dette skiller Kaliningrad fra resten av Russland fordi selv om det har skjedd store forandringer i resten av russisk industri, så er de gamle økonomiske strukturene i hovedsak intakte.

For det fjerde snakker vi om en vedvarende identitetskrise. Kaliningrad har vært etnisk russisk i omlag 50 år etter at Russland etablerte seg med militære styrker, og etter at den tyske befolkningen ble erstattet av en russisk. Russisk historie kjennetegnes av store migrasjonsbølger, særlig i Sovjettiden, enten på grunn av territoriell ekspansjon eller industrialisering og nybygging. I hovedsak var det russere som flyttet fra Russland til naboregionene. Oppløsningen av Sovjetunionen førte til at mange russere vendte tilbake til Russland fra republikker der de var i mindretall. Til tross for at Kaliningrad har forblitt russisk og russerne er i flertall er de verken historisk eller etnisk knyttet til regionen. Dette er en fordel sammenlignet med situasjonen andre russere opplever i andre postsovjetske regioner der de enten må tilpasse seg en nasjonaliseringsprosess ved å lære seg et fremmed språk eller miste jobben fordi de ikke oppnår statsborgerskap. Men det er også knyttet problemer til en slik status. Russerne i Kaliningrad har ingen historie i området som man kan kalle sin egen og som de kan støtte seg til i dagens omstillingsprosess. Russerne i Moskva kunne for eksempel i september 1997 feire sitt 850 årsjubileum, og Novgorod kan fokusere på sin historiske betydning i russisk handelshistorie. Slik nostalgi har man ikke grunnlag for i Kaliningrad. Slike faktorer har betydning fordi historie og historiske erfaringer legger betydelige premisser for den kulturelle identiteten, ved siden av religiøse og ideologiske identiteter. Et alternativ til en steds spesifikk tilhørighet og stolthet kan være å ta en russisk identitet. Men det å være russer i Kaliningrad har mistet mye av

sin betydning fordi resten av Russland også søker en ny identitet, noe som kan gjøre båndene mellom sentrum og periferi svakere (Byrløkken 2000: 197). Det at man ikke har en forankret historie i området, i tillegg til den fysiske adskillelsen fra Russland, fører til en følelsesmessig og kulturell isolasjon. På sikt kan man kanskje skape en Kaliningradidentitet («kaliningradere»), men det kan ligge et stykke frem i tid.⁴

For det femte handler det om konkurransen med sine nabostater. Dette er en faktor som forsterker identitetskonflikten. I større grad enn i andre russiske regioner er Kaliningrad tilknyttet, og mer avhengig av, forholdet til sine naboer. Kaliningrad er omsluttet av stater som hevder sin egen nasjonale identitet og som er økonomisk langt mer utviklet enn Kaliningrad. Kaliningrad befinner seg i en økonomisk internasjonal konkurransesituasjon. Til forskjell fra Polen, Litauen, Latvia, Estland, Ungarn, Tsjekkia og så videre har Kaliningrad mindre fordelaktige rammebetingelser for å tiltrekke seg utenlandske investorer og til å få til økonomisk vekst. Konkurrentene (for)handler med EU og WTO som suverene stater med mulighet for raskt å tilpasse seg verdensøkonomiens stadige endrede rammebetingelser. Kaliningrad er tilknyttet den russiske transformasjonsprosessen med langt mindre innflytelse på den nasjonale lovgivningen. Dette fører til en usikkerhet som blant annet holder utenlandske investorer unna. I tillegg konkurrerer Kaliningrad med andre russiske regioner om å få innflytelse, og om fordeler for å fremme økonomisk vekst. Sammenlignet med de omkringliggende statene kommer Kaliningrad også dårligere ut med hensyn til kompetanse for å tilpasse seg den nye økonomien.⁵ De omkringliggende statene har også fått en viss grad av anerkjennelse for sin økonomiske snuoperasjon ved at man har kommet i betraktning som potensielle EU-medlemmer. Det samme gjelder ikke Kaliningrad.

Det siste området handler om Kaliningrads posisjon i forhold til NATO-

og EU-utvidelsene. Russlands fokus i denne tvillingprosessen handler i stor grad om NATO som en militær trussel, og man har i mindre grad fokusert på konsekvensene av en EU-utvidelse. Kaliningrads fremskutte posisjon og potensialet for at Kaliningrad kan bli en geografisk region innenfor de to organisasjonene, gjør at Kaliningrad kan brukes som en trussel om en russisk kjernefysisk sone innenfor NATO, men også i argumenter om at NATO og EU sluker russisk territorium og er en trussel for russisk integritet.

Vi ser av disse seks områdene at fortiden sterkt preger forholdene i og oppfatningen av Kaliningrad. Det er også tydelig at økonomi og politikk henger nøye sammen i den omstillingsprosessen som finner sted i regionen, og at Kaliningrad kan være en viktig brikke i russisk retorikk i tilknytning til de europeiske og transatlantiske integrasjonsprosessene. La oss nå se på hvilken rolle Kaliningrad har hatt og kan få i tilknytning til NATOs utvidelse østover.

Russland og NATO-utvidelsen østover

Den russiske debatten omkring NATO-utvidelse har vært gjennom flere faser, og forskjellige argumenter har vært brukt for å stoppe prosessen. I den første idealistiske fasen av debatten om Russlands utenriks- og sikkerhetspolitikk var det mange beslutningstagere i Russland som mente at den beste løsningen for Russland var å gå inn i de vestlige institusjonene, også NATO. Etter at en mer realistisk politikk ble synlig i Moskva i 1993 håpet mange at Vesten og NATO kunne stoppes av argumenter og at et godt forhold til Russland var mer viktig enn å fylle maktvakuumet som hadde oppstått i Øst- og Sentral-Europa. Amerikanernes «Russland først» politikk og forsøkene med å dempe utvidelsestempoet ved å foreslå Partnerskap for fred (PfP) ble sett på som resultater av en slik politikk (Godzimirski 1999:43). På dette stadiet ble argumenter om negative effekter ved en NATO-utvidelse brukt for å stoppe utvidelsesplanene. Det ble hevdet at utvidelse ville føre til

økt støtte til russiske ekstremister (argumenter om demokratiske konsekvenser). Slike argumenter ble svært aktuelle da Sjirinovskis parti uventet gjorde et meget godt valg i 1993. Det ble videre argumentert med at en utvidelse ville isolere Russland og skape nye skillelinjer i Europa (argumenter om et nytt øst-vest skille), at vestlige ledere hadde lovet Gorbatsjov at NATO ikke skulle utvides under forhandlingene om en gjenforening av Tyskland (argumenter om å holde seg til avtaler) og at en NATO-utvidelse ville påvirke Russlands sikkerhet (geopolitiske argumenter).

Først forsøkte Russland å fryse situasjonen i Øst-Europa og basere den nye sikkerhetsarkitekturen i Europa på OSSE, en mykere og mindre definert organisasjon enn for eksempel NATO. Da russiske myndigheter i 1994 innså at det var umulig å stoppe NATOs utvidelsesplaner forsøkte de å finne en løsning som ville gi minst mulig negative konsekvenser for Russlands strategiske posisjon i området, og samtidig gi Russland en fordel i forhandlinger med NATO. I den sammenheng ble det hevdet at russiske myndigheter ikke aksepterte en NATO-utvidelse til Russlands grenser. Den første strategien baserte seg på argumenter om demokratiske konsekvenser, om et nytt øst-vest skille og om å holde seg til avtaler. Den andre strategien var av geopolitisk karakter (Godzimirski 1999:43). Den geopolitiske strategien ble første gang lansert av Jevgenij Primakov i en rapport om konsekvensene av en NATO-utvidelse i november 1993, og har vært en gjenganger siden. Disse argumentene kom sterkest til uttrykk da Jeltsin fordømte NATOs engasjement i Bosnia og uttalte at en NATO-utvidelse til Russlands grenser vil være gnisten som tenner en krig i hele Europa (OMRI Daily Digest, 11. november 1995). Den modererte politikken, der Russland ikke forsøker å stoppe NATO-utvidelsen i seg selv, men ønsker å forhindre at organisasjonen får grense til Russland, er et tegn på en mer fleksibel og realistisk tilnærming til utvidelsesproblematikken. Om NATO ikke kunne stoppe en påbegynt prosess

kunne Russlands modererte ønsker være et kompromiss. I denne sammenheng fungerte Kaliningrad i høy grad som et russisk grenseområde, og man kunne dermed argumentere mot en utvidelse til Polen og Litauen. Denne formen for begrenset utvidelse som betydde at man tillot utvidelse til land som hadde marginal betydning for russiske nasjonale interesser (som for eksempel Ungarn, Tsjekkia og Slovakia) kunne oppfattes og uttrykkes som et prestisjenederlag, men i betydningen *Realpolitik* ville situasjonen være uendret i forhold til målet om å forhindre en utvidelse til den russiske grensen. Det kunne også hjelpe den russiske ledelsen til å begrense de negative konsekvensene av en utvidelse, både på det strategiske plan og som en konfliktdemper i nasjonal politikk. I debatten før utvidelsesprosessen startet spilte Kaliningrad en rolle både som militærbase og som en egen del av Russland med grenser mot et mulig utvidet NATO. På den måten var Kaliningrad ikke bare viktig som et militært element, men også som et geopolitisk argument for ikke å utvide (Godzimirski 1999:44).

Når det ble klart at Vesten ikke var villig til å lytte til Russlands geopolitiske argumenter, og når NATO bestemte seg for å utvide, la Russland om strategien. Den nye strategien var fremdeles av geopolitisk karakter ved at Russland foreslo at de nye medlemmene burde få en annenklassestatus (ingen kjernefysiske våpen, ingen utenlandske tropper eller baser i de nye landene), og at Russland skulle få innflytelse på NATO-spørsmål. Det var tydelig at Russland ikke uten videre ville akseptere en utvidelse. Det var her helt utenkelig at Russland ville tillate noen av de baltiske statene å bli medlem. Hovedargumentet mot en slik utvidelse var at man da ville få stasjonert NATO-soldater mindre en 10 mil fra St. Petersburg. Slike argumenter viste at de baltiske stater fremdeles mentalt eksisterer i et «oppfattet geopolitisk SUS» og som alle parter må ta hensyn til (Godzimirski 1999:43).

Paradoksalt nok gikk Russland, samtidig som man kritiserte en NATO-

utvidelse til sine grenser, til mottiltak ved å utvide sin egen innflytelsessfære. Dette skjedde ved en delvis gjenforening med Hviterussland. Denne gjenforeningen var styrt både av innenrikspolitiske og utenrikspolitiske hensyn. Signeringen av avtalen med president Lukasjenko i april 1996 viste at nasjonalistene og de mer sovjetvennlige aktørene i russisk politikk hadde innflytelse på president Jeltsin, og at han var villig til å gjennomføre tiltak for tettere integrering i SUS-området. En gjenforening med Hviterussland var en tydelig advarsel til Vesten om at man ikke satt og ventet på at sin egen strategiske situasjon skulle forverres, men at man gjennomførte tiltak for å styrke og bevare den. Det var også et signal om at russiske myndigheter var rede til å fatte nødvendige tiltak for å styrke sin forhandlingsposisjon med Vesten, og at man var villig til selv å utvide for å begrense de negative geopolitiske følgene av en NATO-utvidelse. Om det viser seg at tettere bånd mellom Russland og Hviterussland fører til et tettere strategisk og militært samarbeid, vil den strategiske rollen til Kaliningrad sannsynligvis miste noe av sin betydning fordi hovedområdet for konflikt igjen vil bli den tradisjonelle øst-vest aksen.

Konsekvenser av tettere integrering mellom Russland og Hviterussland

Når det gjelder Russlands forhold til Hviterussland kan det vise seg å få stor betydning for Kaliningrad i NATOs utvidelsesprosess. I 1999 signerte og ratifiserte Russland og Hviterussland en avtale om forening av de to statene. I tillegg til dette besøkte Lukasjenko Kaliningrad og signerte en samarbeidsavtale kjent som *The Agreement between the Russian Federation government and the Belarusian government on long-term cooperation between Kaliningrad region and the regions, ministries and state management bodies of Belarus* (Joenniemi, Dewar & Fairlie 2000: 17). Avtalen har til hensikt å forbedre transportfunksjonen mellom Kaliningrad og Hviterussland. Avtalen mellom Russland og Hviterussland og avtalen mellom Hviterussland og Kaliningrad

reiser spørsmålet om Russland må presses til å gjøre et pro-vestlig eller et anti-vestlig valg når det gjelder samarbeidsformer i regionen. Man kan stille seg spørsmålet om de tettere båndene mellom Russland og Hviterussland vil øke eller redusere isolasjonen til Kaliningrad og sette Litauens NATO-medlemskap på prøve. Kaliningrad kan isoleres fordi et Hviterussland integrert med Russland vil korte ned avstanden mellom Kaliningrad og Russland fra omlag 300 km til kun 60 km. Det gjør Kaliningrad mer tilgjengelig for Russland, men kan føre til at Litauen og Polen ønsker strengere regler for innpass i Litauen og dermed gjøre det vanskeligere for Kaliningrad å få innpass til det europeiske markedet. Men fordi EU er en viktig handelspartner for Russland er det kanskje mer sannsynlig at Russland vil havne på en pro-vestlig linje der man knytter seg sterkere til EUs nordlige dimensjon og fellesstrategien til EU og Russland. Det overraskende russiske forslaget om å få til en spesialavtale mellom EU og Russland med hensyn til Kaliningrad (Nyberg 2000:5) reiser imidlertid spørsmålet om en slik spesialavtale vil være forenlig med avtalen Kaliningrad har med Hviterussland, og om dette vil få betydning for Litauens NATO-kandidatur.

Avslutning

Da Sovjetunionen gikk i oppløsning og Russland, de baltiske statene og Hviterussland fikk sin selvstendighet i 1991 ble Kaliningrad oblast en eksklave i Russland. Siden det har Kaliningrad vært et omdiskutert område i Østersjøen. Kaliningrad er en spesiell region i Russland fordi dette oblastet er adskilt fra resten av Russland, på grunn av dens tilknytning til stater som søker medlemskap i europeiske og transatlantiske integrasjonsprosesser og fordi området hadde en spesiell posisjon i Sovjetunionen. Oblastet strever med å skape sin egen identitet samtidig som det er en brikke i russisk politikk overfor NATO-utvidelsen østover. Fremtiden og den strategiske betydningen til Kaliningrad er svært avhengig av om Russland søker samarbeid mot Vest-Europa eller om Russland velger å fokusere på videre integrering av SUS-området.

Litteratur

- Byrlokken, Snøfrid (2000): *Hvem er vi? Hvor kommer vi fra, og hvor går vi? Identitetsformasjon i enklaven Kaliningrad – Russland*. Hovedoppgave i sosialantropologi: Universitetet i Oslo.
- Dewar, Stephen (1999): "Why Kaliningrad is "unique" in the Russian Federation" i *Kaliningrad and the Future of Russia – EU Relations*. EastWest Institute: Moscow Center.
- Godzimirski, Jakub M. (1999): "Soviet Legacy and Baltic Security: The Case of Kaliningrad" i Olav F. Knudsen (red.): *Stability and Security in the Baltic Sea Region*. Frank Cass: London.
- Joenniemi, Pertti & Prawitz, Jan (1998): "Kaliningrad: A Double Periphery?" kap. 11 i Pertti Joenniemi & Jan Prawitz: *Kaliningrad: The Amber Region*. Ashgate: Aldershot.
- Joenniemi, Pertti (1998): "*Kaliningrad: Enclave or Exclave?*" Appendiks 1 i Pertti Joenniemi & Jan Prawitz: *Kaliningrad: The Amber Region*. Ashgate: Aldershot.
- Joenniemi, Pertti, Dewar, Stephen, Fairlie, Lyndelle D. (2000): *The Kaliningrad Puzzle – A Russian Region within the European Union*. The Baltic Institute of Sweden/The Åland Islands Peace Institute, Finland.
- Main, Dr. S. J. (1997): *Kaliningrad 1997*. Conflict Studies Research Centre: Royal Military Academy Sandhurst.
- Nyberg, Rene (2000): *The Baltic as an Interface Between the EU and Russia*. VI World Congress: Tampere, Finland.
- OMRI Daily Digest 11 November 1995
- Selliaas, Andreas (1998): "Weimar-russisk hjemlandsnasjonalisme?" i *Nordisk Østforum*, nr. 4: 25–36.

Noter

¹ Jeg har valgt å bruke betegnelsen eksklave istedenfor enklave fordi jeg oppfatter en enklave som et område som er omsluttet og separert fra det territoriet man tilhører, mens eksklave kun forteller at området er separert fra resten av det området man tilhører. Det kan også innvendes at betegnelsen eksklave ikke er en korrekert beskrivelse av Kaliningrad. En eksklavestatus betyr at man er helt frakoblet resten av det territoriet man tilhører, slik som for eksempel Lesotho i Sør-Afrika eller slik Berlin var under den kalde krigen. Strengt tatt er ikke Kaliningrad helt avskåret fra resten av Russland fordi man kan nå Russland sjøveien, gjennom russisk og internasjonalt farvann. På den måten er det vel så riktig å kalle Kaliningrad som en semi-enklave eller semi-eksklave. Denne diffuse forskjellen gjør at man istedenfor å bruke betegnelsen enklave eller eksklave kan bruke region for å unngå de politiske ladningene i de to klavebegrepene (Joenniemi 1998: 264-265). Til tross for denne tvetydigheten velger jeg å bruke eksklave i denne artikkelen.

² I overenskomst med britene og amerikanerne nektet Stalin å gi området tilbake til Tyskland. Så tidlig som i desember 1941 snakket Stalin om å ta Øst-Prøyssen som kompensasjon, noe som også skjedde med britenes og amerikanernes velsignelse. Den endelige avgjørelsen ble tatt på Potsdam-konferansen i juli/august 1945 der det het at man godtok forslaget fra den sovjetiske regjeringen om at byen Königsberg og tilhørende områder skulle overføres til Sovjetunionen (Main 1997:1).

³ Et slikt utfall baserer seg på tanken om en russisk hjemlandsnasjonalisme lik den tyske hjemlandsnasjonalismen i mellomkrigstiden. Det er imidlertid mye som skiller disse

nasjonalismene fra hverandre noe som kan ha betydning for utfallet av konflikter i denne regionen i dag (Selliås 1998).

⁴ Et eksempel på en slik identitetskonflikt og mangel på historisk forankring ser vi i forbindelse med de foreslåtte landreformene i Kaliningrad. Den lokale Dumaen har flere ganger stemt mot et forslag om landreformer, en reform som i utgangspunktet skal gjøre det lettere å kjøpe land, med argumenter om at man frykter at utlendinger (som i realiteten betyr tyskere), vil kjøpe (tilbake) land og ressurser, og føre regionen inn i en økonomisk bakevje og være en kilde til billig arbeidskraft for utenlandske firmaer. Det ironiske er at en trenering av nødvendige landreformer faktisk kan fremskynde prosessen som man har argumentert for vil skje hvis reformen blir vedtatt (!). En slik trenering trenger ikke ses på som et uttrykk for sjävinisme, men snarere en følelsesbetont handling preget av usikkerhet over hva utlendinger vil gjøre med regionen uten at lokalbefolkningen får ta del i utviklingen.

⁵ I Litauen finner man fremdeles litauere som husker hvordan man drev kommersielt jordbruk, i Tsjekia finner man folk som husker hvordan man startet opp og drev kommersiell industri. I hele Sentral- og Øst-Europa finner man noen som før kommunismen hadde erfaring med handel og private investeringer. Dette er forhold som ikke er ulik den man finner i dag. Det samme er ikke tilfelle med Russland og russerne hvor man finner svært få som tidligere har erfaring med markedsøkonomi.

Andre utgivelser i Det sikkerhetspolitiske bibliotek

- 7/97 **Bjørn von Sydow**
Det svenska försvarsbeslutet och svensk syn på de europeiska säkerhetsstrukturerna.
- 8/97 **Hans Hækkerup**
Østersøen i det nye Europa: Danmarks militære østsamarbejde.
- 9/97 **Jahn Otto Johansen**
Storpolitikk etter den kalde krig.
- 10/97 **Jørgen Kosmo**
Norwegian security and defence policy - future challenges.
- 11/97 **Svein Gunnar Simonsen**
Reluctant peacemongers, Aleksandr Lebed, the Kremlin, and the Khasavyurt accords.
- 12/97 **Bjørn Olav Knutsen**
Amerikansk sikkerhetspolitikk og forsvarsplanlegging.
- 1/98 **Christian Borch**
Europas vanskelige veivalg.
- 2/98 **Jahn Otto Johansen**
Sentral- og Øst-Europas år.
- 3/98 **Jakub M. Godzimirski**
The Visegrad Group, The Commonwealth of Independent States and Council of Baltic Sea States.
- 4/98 **Clive Archer**
Norden and the security of the Baltic states.
- 5/98 **Fjærvoll, Klaiber, Chesire**
The future challenges to Norwegian defence and security Policy.
- 6/98 **Aslaug Haga**
Norway's petroleum activities: The foreign policy agenda.
Bjørnar Kibsgaard
Why energy has become a security policy problem.
- 7/98 **Kenneth B. Moss**
U.S.-European relations and the changing balance between the President and Congress.
- 8/98 **Knut Vollebæk**
Norwegian security policy in a changing Europe.
- 9/98 **Gedde-Dahl, Hendriksen, Midttun og Moen**
Norge og Øst-Europa 1945-65.
- 10/98 **Knut Vollebæk**
The 1999 Norwegian OSCE chairmanship.
Bronislaw Geremek
Current challenges for the OSCE and the role of the chairmanship.
- 11/98 **Pavel K. Baev:**
Russia's policies in secessionist conflicts in Europe in the 1990s.
- 12/98 **Jakub M. Godzimirski**
Russian security policy objectives in the Baltic sea and the Barents area.
- 1/99 **Jahn Otto Johansen**
Tyskland i hjertet av Europa.
- 2/99 **Fostervoll, Gjerde, Petersen og Bondevik**
NATO's 50-års jubileum.
- 3/99 **Aage Borchgrevink**
Bakgrunnen for konflikten i Kosovo og OSSEs rolle.
Terje Lund
Interne konflikter og humanitær intervensjon.

- 4/99 **Alyson J.K. Bailes**
The new european defence debate.
- 5/99 **Idås, Wiborg, Surlien og Storberg**
USA og Vest-Europa 1945 - 1965.
- 6/99 **Geir Hågen Karlsen**
Militær støtte til de baltiske land: erfaringer og anbefalinger.
- 7/99 **Knut Vollebæk**
Det nye NATO og konsekvenser for Norge.
Vedlegg med NATOs strategiske konsept i norsk oversettelse.
- 8/99 **Eldbjørg Løwer**
Forsvarspolitiske utfordringer.
- 9/99 **Fredrik Bull-Hansen**
En all-europeisk sikkerhet etter bomber overBalkan.
- 1/00 **John Berg**
Europeisk forsvarsidentitet - europeisk forsvarsindustri
- 2/00 **Tor Aagaard Borgersen**
Forsvaret i skuddlinjen
Olav Martin Kvalsvik
Ikke-intervensjon og humanitære prinsipper
- 3/00 **Jahn Otto Johansen**
Sentral og Øst-Europas fremtid
- 4/00 **Bjørn Olav Knutsen, Alf Granviken, Mats Ruge Holte, Anders Kjøberg og Finn Aagaard**
Europeisk sikkerhet i en foranderlig tid: En analyse av Norges utenriks- og sikkerhetspolitiske handlingsrom
- 5/00 **Gábor Iklódy**
The Kosovo conflict - experiences of a new NATO member
- 6/00 **Christian Borch**
NATO etter Kosovo
- 7/00 **Dan Smith**
National sovereignty and citizens' rights: Having it both ways
- 8/00 **Jakub M. Godzimirski**
Russian National Security Concepts 1997-2000. A Comparative Analysis
- 9/00 **Bjørnar Kibsgaard**
Norske havområder: Strategiske og sikkerhetspolitiske utfordringer
- 10/00 **Tormod Petter Svennevig**
Sikkerhet og samarbeid rundt Østersjøen